

MICHAL LIPTÁK:**Možnosti umeleckej kritiky: Fenomenologická analýza**

Trnava: Filozofická fakulta Trnavskej univerzity v Trnave 2013, 244 s.

Keď sa pýtame na hodnotu umeleckých diel, keď si kladieme otázky o tom, čo je, a čo nie je umeleckým výkonom, najčastejšie sa stretávame s pomerne lacným relativistickým názorom, podľa ktorého je posúdenie hodnoty diela ako umeleckého (či naopak neumeleckého) subjektívnou záležitosťou jednotlivca. Michal Lipták sa vo svojej knihe *Možnosti umeleckej kritiky* (pôvodne dizertácia, ktorú obhájil na Filozofickej fakulte Trnavskej univerzity) pokúša tieto názory nielen spochybníť, ale chce argumentačne podporiť práve opačný postoj, totiž že existuje možnosť spoločne sa zhodnúť na tom, čo budeme považovať za umelecké dielo. Lipták nie je filozofickej verejnosti úplne neznámy. Okrem textov publikovaných v časopise *Filozofia* je aj výhercom esejistickej súťaže stredo európskeho periodika *Estetika*, s ktorým v súčasnosti spolupracuje a kde publikoval aj svoj článok *Roman Ingarden's Problems with Avant-garde Music*. Jeho prístup ku skúmaniu estetických problémov vychádza z fenomenologickej tradície, najmä z filozofie Edmunda Husserla a Romana Ingardena, no do veľkej miery aj z diela francúzskeho filozofa Mikela Dufrenna. Tieto východiská tvoria aj metodologickú bázu recenzovanej publikácie.

Knihu otvára úvodná kapitola, v ktorej Lipták načrtáva základný problém a cieľ svojej práce a hneď na začiatku sa vymedzuje voči takzvanej „ľudovej“ teórii umenia, čiže voči predvedeckým špekuláciám o umeleckých dielach, v ktorých svoju rolu zohráva často zdôrazňovaná téza *de gustibus non est disputandum*. Ľudová teória umenia (ako obdoba „folk psychology“) podľa Liptáka nedokáže nájsť spoločné a všeobecné kritérium umeleckosti daného predmetu a zakaždým uviazne v subjektívizme. Je síce pravda, že moderná veda (aj moderná veda o umení) pracuje s odlišnými, analytickejšími nástrojmi a metódami, to však neznamená, že predvedecké myslenie by sme mali chápať nevyhnutne subjektivisticky. Stačí, ak tu zohľadníme, povedzme, problematizovanie sociálnych rámcov alebo kolektívnej pamäti, ako ich v minulosti predstavil najmä francúzsky sociológ Maurice Halbwachs. Ak však akceptujeme, že pod ľudovou teóriou umenia má Lipták na mysli najrozšírenejší relativistický postoj k hodnoteniu predmetov ako umeleckých, resp. neumeleckých, tak sa s jeho definíciou možno prinajmenšom metodicky uspokojiť.

Úvodná kapitola knihy objasňuje aj metodologické otázky autorovho prístupu k danému skúmaniu. Ako vyplýva už z podnázvu knihy, pôjde najmä o fenomenologický prístup. Na začiatku textu sa nachádza vsuvka o filozofickom význame predkladaného skúmania, ktorá v skratke načrtáva historickú líniu uvažovania počnúc Humom cez Kanta až k fenomenológii, na pôde ktorej sa Lipták pohybuje ľahko a s istotou. V súvislosti s Kantovým „iba predpokladaním“ existencie hodnotných diel však trochu laxne vyznieva tvrdenie, že „situácia je v princípe rovnaká aj u filozofov ako Schelling, Schopenhauer či Nietzsche“ (s. 24). Nebol to azda Nietzsche, kto sa pokúsil odhaliť – podľa neho – duté vnútro umeleckého písania George Sandovej (bez ohľadu na to, že iní považovali jej písanie za umelecké)? Nebol to on, kto „meral“

hodnotu umeleckého prejavu v závislosti od stupňa vyváženosti apolónskeho a dionýzovského prvku (bez ohľadu na to, či práve to by malo byť kritériom umeleckej hodnoty diela)? Nehovorí Schopenhauer, že ak nám básnik zjavuje svet, musí najskôr svet poznať, a až od toho, či je jeho poznanie hlboké, alebo plytké, bude závisieť aj jeho básnenie? Ak je u Kanta „rozpoznávanie geniálnych a krásnych diel... pomerne vágne a krátke,“ ako píše Lipták, už menej (dokonca sotva) to bude platiť o týchto dvoch filozofoch. Zaiste, ani oni neuvažovali o estetickej skúsenosti, ako ju prežíva recipient, ale do určitej miery na to ani nemali dôvod, keďže to nebola takpovediac „téma dňa“.

Samotné jadro práce tvoria tri na seba nadväzujúce kapitoly. V prvej a zároveň najrozsiahlnejšej (*Umelecká skúsenosť*) si Lipták kladie otázky o tom, čo je to estetický predmet, estetické vnímanie a estetické hodnotenie a čo je zmyslom interpretácie umeleckého diela. Celá kapitola je prevažne terminologickým objasňovaním spomínaných estetických pojmov a z hľadiska skúmanej problematiky – čiže otázky „Čo vlastne robím, keď nejakému predmetu pripisujem hodnotu umeleckého diela?“ – sa ako najzaujímavejšie javí uvažovanie o zmysle interpretácie umeleckého diela a odlišenie tohto výkonu od analýzy umeleckých diel. Lipták to dokladá početnými a vhodne volenými príkladmi.

Nasledujúca kapitola je už podľa názvu – *Kritérium* – hľadaním vhodného kritéria posudzovania umeleckosti artefaktu, respektíve predmetu. Lipták tu vstupuje do diskusie predovšetkým o estetickej kriteriológii Wolfganga Isera (umeleckým robí dielo zvyšovanie hustoty či komplexnosti, ktorá je stimulom množenia interpretácií), Umberta Eca (umeleckým robí dielo jeho otvorenosť bez ohľadu na zámery autora) a Jana Mukařovského (umeleckým robí dielo nevyčerpatelnosť, unikanie doslovnosti). Dopĺňa ich Dufrennovým kritériom nevyčerpatelnosti (umeleckým robí dielo jeho hĺbka; dielo nie je len povrchom, obyčajným predmetom). Práve nevyčerpatelnosť sa napokon stáva tým kritériom, ktoré sa Lipták usiluje čo najviac objasniť: „*Dielo je tým hodnotnejšie, čím častejšie motivuje k opätovnému návratu k jeho estetickému vnímaniu, a to bez ohľadu na kontext, v ktorom sa nachádza*“ (s. 182). Dielo sa teda, povedané všeobecnejšie, stáva umeleckým vďaka opakovaniu diskurzu, ktorý sa o ňom vedie; vďaka jeho schopnosti takýto diskurz neprestajne vyvolávať a unikať absolútnemu vysvetleniu bez akéhokoľvek zvyšku. Lipták však neskôr dodáva: „Akékoľvek kritérium je však reálne, len pokiaľ je uplatňované v praxi“ (s. 185). Tým si otvára cestu k prehodnoteniu viacerých možných aplikácií estetických kritérií priamo na umelecké diela, respektíve na diela, ktoré si nárokovujú nazývať sa umeleckými.

To je už téma poslednej kapitoly nazvanej *Umelecká kritika*. Pod kritikom nemá Lipták na mysli toho, kto vynáša platné hodnotiace súdy o umeleckých dielach, ako keby mal oprávnenie rozhodovať o tom, čo je, a čo nie je platný umelecký súd. Skôr než o kvalifikovanom kritikovi je tu reč o „kvalifikovanom recipientovi“ umeleckého diela, respektíve o ich splývaní: „Umelecký kritik aplikujúci kritérium nevyčerpatelnosti je tak zároveň kvalifikovaným recipientom“ (s. 197). Takýto recipient sa má stavať k dielu bez predsudkov, tak, aby ho vopred nechápal buď ako umelecké, alebo ako neumelecké. Tento postoj je však typický pre viacero estetických teórií 20. storočia. Stačí spomenúť prístup, ktorý zvolil u nás stále málo známy literárny kritik Georges Poulet, podľa ktorého si každý prístup k umeleckému dielu vyžaduje, aby recipient načas ponechal bokom svoje vlastné uvažovanie a premýšľal akoby prostredníctvom vedomia umelca, ktoré je takpovediac stelesnené v jeho diele. Poulet tým nemá na mysli ani tak *Ecovo intentio auctoris*, ale skôr nedeterminované, vcelku nikdy nedefinované, živé myslenie z autorovej pozície. To by azda mohlo byť aj inšpiráciou či výzvou ďalej premýšľať o možnostiach umeleckej kritiky.

Ešte pred zhrnúcim *Záverom* sa v knihe nachádza síce podnetná, no predsa len trochu skondenzovaná úvaha (či skôr skica) o zmysle umenia, v ktorej Lipták píše: „Akékoľvek pocitové skúmanie akéhokoľvek problému týkajúceho sa umenia končí otázkou po zmysle umenia. Väčšina filozofických úvah o umení sa ňou vlastne aj začína. Avšak to, že na ňu v tejto práci nemôžeme a ani nedokážeme odpovedať, neznamená, že práca bola zbytočná. Nevidím dôvod, prečo by sme sa – kým nezískame odpoveď na otázku po zmysle umenia – nemohli pokúsiť aspoň o to, aby sme v každodennej umelecko-kritickej praxi postupovali správne“ (s. 223 – 224). Nepochybne, otázky zmyslu bývajú náročné, no v tomto prípade možno uznať, že Lipták pred otázkou neuhýba, len sa usiluje zaobísť bez násilnej odpovede, a to tak, aby ním predstavená koncepcia napriek tomu nestratila svoju opodstatnenosť. To je aj dôvod, prečo možno knihu odporúčať ako vhodný doplnok kritického štúdia estetiky, filozofie umenia a umeleckej kritiky.

Na záver ešte jedna poznámka: Piet Mondrian, ktorého reprodukcia *Kompozície s červenou, modrou a žltou* z roku 1930 vkusne dotvára obálku Liptákovej knihy, o svojej tvorbe povedal: „Nechcem obrazy. Chcem iba poznávať veci.“ Ak na konci svojej knihy Lipták trochu bezmocne zostáva stáť pred otázkou, aký je zmysel umenia, azda by mohli byť práve Mondrianove slová cestou k tomu, ako sa dá tento zmysel postupne odkrývať. Čo iné nás fascinuje na veciach, ak nie práve nevyčerpatelnosť, s akou sa nám dávajú?

Anton Vydra

Anton Vydra
Centrum fenomenologických štúdií
Katedra filozofie FF TU v Trnave
Hornopotočná 23
918 43 Trnava
SR
e-mail: anton.vydra@truni.sk